Využívanie Školských klubov detí a ich vplyv na dieťa z pohľadu rodičov

Michaela Bieliková, Zuzana Bánovčanová

Abstrakt

Školské kluby detí (ŠKD) sú neoddeliteľnou súčasťou života dnešných, predovšetkým zamestnaných rodičov. Príspevok prostredníctvom dotazníkového šetrenia realizovaného v akademickom roku 2016/2017 zisťuje najčastejšie dôvody rodičov na umiestnenie dieťaťa do ŠKD, ako aj vplyv ŠKD na dieťa z pohľadu rodičov. Dostupným výberom bolo získaných 121 vyplnených dotazníkov od rodičov. Z výskumu vyplynulo, že rodičia umiestňujú svoje deti do ŠKD najmä z pracovných, ale aj výchovno-vzdelávacích dôvodov. Výsledky tiež potvrdzujú, že ŠKD pozitívne vplyvajú na ekonomickú sféru rodiny a to, že rodičia si uvedomujú význam ŠKD pre ich deti v rôznych oblastiach (v sociálnej, emocionálnej a vzdelávacej sfére), pričom bola najviac vyzdvihovaná sociálna a socializačná funkcia ŠKD.

Kľúčové slová: rodičia, starostlivosť o deti v čase mimo vyučovania, školský klub detí.

Use of After School Clubs and their influence on children from perspective of their parents

Abstract

The After School Clubs (ASC) are an integral part of the lives of today's parents (especially the employed ones). The paper identifies the most frequent reasons of parents to place the their child in the ASC through a questionnaire survey which was conducted

in the academic year 2016/2017 as well as the impact of ASC on the children from the perspective of their parents. There were a total of 121 completed questionnaires obtained from parents. The research has shown that parents place their children in ASC mainly because of their employment and for educational reasons. The results also confirm that ASCs have a positive impact on the economic sphere of the family and that parents are aware of the importance of ASC for their children in various areas (in the social, emotional and educational spheres). The social and socializing functions of ASC were highlighted most by the parents.

Key words: parents, childcare out of school hours, after school club.

Úvod

Plánovanie starostlivosti o deti v školskom veku predstavuje u mnohých rodín často problém v zladení „okien“ medzi koncom školského vyučovania a koncom pracovného dňa rodičov. Plánovanie takejto starostlivosti o deti môže tak spôsobovať problémy pracujúcim rodičom, ktorí z rôznych dôvodov nemôžu pre svoje deti využiť inú – neformálnu starostlivosť svojich rodičov, príbuzných či susedov a kamarátov. Brimhall et al., 1999 (In Sarampote, Bassett, and Winsler, 2004) uvádzajú, že starostlivosť o deti v čase mimo vyučovania sa môže rozdeliť na 4 typy, a to na starostlivosť relatívnu (starostlivosť o deti, ktorú zabezpečuje člen rodiny, napr. starý rodičia), nerelatívnu (starostlivosť zabezpečuje niekto mimo rodiny, napr. pestúnka a pod.), mimoškolské programy¹ a starostlivosť vlastnú (deti nie sú pod dozorom dospelé osoby). Existujú tak rôzne formy starostlivosti o deti, ktoré pomáhajú vyššie spomínané „okno“ vyplniť tak, aby bolo dieťa pod dohľadom a v bezpečí. V našom prostredí sú takouto dostupnou starostlivosťou o deti školského veku práve školské kluby detí patriace k formálnej starostlivosti (vyššie spomínaná nerelatívna) o deti školského veku. „Priemysel“ starostlivosti o deti označujú Hansen, Joshi a Verropoulou (2006) za akési prechodné rozhranie medzi hospodárstvom a rodinou. Rodičmi platená formálna starostlivosť o deti zabezpečuje viac ako len poskytnutie služieb pre pracujúce matky. Môžeme povedať, že ovplyvňuje ekonomickú situáciu a status rodiny. Rovnako ju však využívajú aj matky, ktoré nie sú zamestnané. Na druhej strane Campbell-Barr a Garnham (2010) zistili, že práve starostlivosť o deti označujú nezamestnané matky ako najväčšiu prekážku pri hľadaní si zamestnania. Navyše to, či je o dieťa postarané, kým je rodič v práci, vplýva na výkon rodiča ako zamestnanca v jeho povolání. Gareis a Barnett (2006, In Lee 2012) zistili, že obavy rodičov o svoje deti počas hodín mimo školy môžu ovplyvniť ich výkon v práci. Tieto obavy

¹ Pod pojmom mimoškolské programy rozumieme také programy, ktoré svoju činnosť realizujú v čase mimo vyučovania. Tieto programy môže zabezpečovať škola, ale aj rôzne ďalšie štátne inštitúcie alebo organizácie, príp. súkromný sektor.

majú za následok nízku produktivitu, zameškanú prácu, rozptýlenie v práci, zlú kvalitu vykonanej práce a neplnenie si povinností zo strany zamestnanca. Tieto zistenia sa vyskytovali u všetkých rodičov bez ohľadu na počet hodín, ktoré trávili v práci. Obaja rodičia (otec aj matka) bývajú „postihnutí“ takýmto pracovným/rodinným stresom. Nie je prekvapením, že rodičovský stres bol najvyšší najmä vtedy, keď ich deti trávili čas po škole bez dozoru samé alebo so súrodencami.

Túto situáciu pomáhajú zmierňovať práve zariadenia poskytujúce starostlivosť o deti (najmä mladšieho školského veku) v čase mimo vyučovania, resp. predovšetkým v čase po vyučovaní. Dôkazom toho sú aj zistenia Barker a kol. (2003), ktorí uvádzajú, že využívanie týchto zariadení poskytuje rodičom väčší pokoj počas pracovného dňa, dôsledkom čoho je ich lepšia sústredenosť na výkon práce a znižovanie potreby ponáhľať sa z práce. Vo svojich zisleniach tiež uvádzajú, že niektorým rodičom pomohla táto „služba“ vybudovať kariéru. Tak ako tieto zariadenia vplývajú na ekonomickú situáciu, resp. zamestnanosť v rodine, tak aj samotné zamestnanie vplýva na dopyt po týchto zariadeniach. Brimhall a kol. (1999) uvádzajú, že niektoré zmeny týkajúce sa zamestnania v rodine prispeli k rastúcemu dopytu po zariadeniach poskytujúcich starostlivosť o deti v čase mimo vyučovania. Tento dopyt sa týkal rodičov detí všetkých vekových kategórií. Je zrejmé, že starostlivosť o deti v školskom veku je otázkou mnohých rodín. Rôzne zariadenia (zabezpečené na štátnej úrovni, ale aj mimovládny organizáciami) majú obrovský vplyv na pracujúce rodiny s deťmi. Mnohí rodičia sa spoliehajú na mimoškolské zariadenia, aby mohli pracovať a voľba týchto zariadení môže ovplyvniť zdravie, bezpečnosť a celkový rozvoj ich detí. Hoci škola poskytuje kontrolované prostredie na značný počet hodín zatiaľ čo rodičia pracujú, mnohé rodiny majú skúsenosti s „medzerami“ medzi školskými hodinami a hodinami rodičovskej pracovnej doby. Tieto medzery vznikajú ako dôsledok toho, že pracovná doba rodičov sa málokedy kryje s časom, ktorý trávi ich dieťa v škole (na vyučovaní).

Voľbou rôznych typov starostlivosti a množstvom času stráveného starostlivosťou o deti sa zaoberali Capizzano, Tout, Adams (2000). Poukazujú na to, že v jednotlivých štátoch USA voľba takýchto zariadení odzrkadľuje celý rad faktorov, vrátane rodičovských preferencií, ekonomických zdrojov a nákladov, ponuky a kvality rôznych možností starostlivosti. To, akú starostlivosť o deti rodičia volia, môže mať v konečnom dôsledku veľký vplyv na výkonnosť, školskú úspešnosť detí, sociálnu sféru detí, zabráneniu nebezpečného a nevhodného správania sa detí. Na Slovensku je školský klub detí (ŠKD) najdostupnejšou voľbou pracujúcich rodičov², ktorí potrebujú vyššie spomínané okno vyplniť. Preto predpokladáme, že rodičia považujú ŠKD za miesto, kde trávia ich deti voľný čas pod dohľadom, ak sa oň nemôžu starať starí rodičia, starší súrodenci, susedia, kamaráti a pod. (vyššie spomínané ako neformálna starostlivosť). V súčasnej dobe je

² K 15. 9. 2017 fungovalo na Slovensku 2200 ŠKD popri všetkých typoch škôl (t.j. štátnych, cirkevných, súkromných).

trend klesajúcej nezamestnanosti³ a takisto sa množstvo matiek podieľa na ekonomickej situácii rodiny tým, že po skončení rodičovskej starostlivosti sa vracajú do práce (niekedy aj skôr). Je teda logickým predpokladom, že ak rodičia pracujú a nemajú možnosť neformálnej starostlivosti o svoje deti, budú pre nich dominantným dôvodom zápisu dieťaťa do ŠKD práve vyššie spomenuté pracovné dôvody. Tie však nemusia byť jediným dôvodom, prečo umiestnia rodičia dieťa práve do ŠKD. Toto zariadenie má na Slovensku a aj v Českej republike dlhú tradíciu a je najčastejšie využívané ako forma mimoškolskej starostlivosti. Dlhé roky existencie tohto zariadenia, kvalifikácia pracovníkov a jeho prepojenosť so školou predpokladajú značný vplyv na dieťa. Cieľom nášho príspevku je zistiť dôvody rodičov na umiestnenie dieťaťa do ŠKD a rovnako zistiť aj vplyv ŠKD na dieťa z pohľadu rodičov, čím chceme potvrdiť/vyvrátiť všeobecnú tézu, že ŠKD sa stará o dieťa, kým sú rodičia v práci. Zároveň chceme vedieť, či si rodičia uvedomujú aj to, ako ŠKD vplýva na ich dieťa v sociálnej, emocionálnej alebo kognitívnej oblasti, prípadne, či si uvedomujú benefity vyplývajúce z tejto starostlivosti (pre samotné dieťa a ich rodinu – napr. aj pre vyššie spomínanú ekonomickú situáciu rodiny).

1 Metodológia výskumu

Na naplnenie stanoveného cieľa sme využili ako výskumný nástroj dotazník, ktorý sme zostavili podľa Barker a kol. (2003), pričom sme jednotlivé položky upravili podľa nášho socio-kultúrneho prostredia. Dotazník pozostával z pätnástich položiek, z ktorých niektoré boli otvorené, iné vyžadovali výber možností. Výskumnú vzorku tvorilo 121 respondentov, ktorých deti navštevujú ŠKD. Zvolili sme dostupný výber respondentov z celého Slovenska. Dotazníky rodičom distribuovali študenti pedagogickej fakulty externého štúdia tak, aby sme sa vyhli respondentom len z jedného regiónu Slovenska. Okrem študentov sme oslovili aj spolupracujúce vychovávateľky našich cvičných ŠKD v okrese Trnava. Údaje sme zbierali počas akademického roka 2016/2017.

K naplneniu stanoveného cieľa nám pomáhajú tri výskumné otázky:

1. Aké dôvody majú rodičia na umiestnenie svojich detí do ŠKD?

- Touto výskumnou otázkou smerujeme k tomu, že dôvodov na umiestnenie dieťaťa do ŠKD môže byť viac ako len zladenie pracovného času rodičov so školským vyučovaním. Chceme zistiť, najčastejšie z akých dôvodov rodičia umiestňujú svoje deti do ŠKD.
- Prvé tri položky dotazníka neboli zamerané na zodpovedanie konkrétnej výskumnej otázky, podporujú ďalšie zistenia súvisiace s interpretáciou výsledkov. Odpoveď na túto výskumnú otázku sme hľadali v dotazníkových položkách č. 4, 5. a 6. Tieto sa zameriavali na zistenie dôvodov zápisu detí do ŠKD, priemerný čas strávený v tomto zariadení a dĺžku dochádzky do ŠKD.

³ Pozri bližšie http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky.html?page_id=1254

2. Ako vplýva umiestnenie dieťaťa do ŠKD na pracovný stav rodičov?

- Zámerom takto položenej výskumnej otázky je zistiť, či umiestnenie dieťaťa do ŠKD priamo vplýva na napr. zvýšenie počtu pracovných hodín jedného alebo oboch rodičov, na budovanie kariéry, návštevu školení, ďalšieho vzdelávania a pod. Prípadne ak by bol rodič nezamestnaný, či mu umiestnenie dieťaťa do ŠKD pomohlo nájsť si prácu.
- Na túto výskumnú otázku sa zameriavali položky v dotazníku č. 7, 8, 9, a 10. Tieto sa týkali zamestnania, pracovného času, štúdia oboch rodičov a mesačného príjmu v súvislosti s návštevou dieťaťa v ŠKD.

3. Aký vplyv má podľa rodičov ŠKD na ich dieťa?

- Táto výskumná otázka je čiastočne prepojená s prvou, no priamo by mala ponúknuť odpoveď na to, či rodičia vidia konkrétne zmeny na svojom dieťati, či im umiestnenie dieťaťa do ŠKD ponúka nejaké výhody prepojené so súkromnou – rodinnou sférou.
- Tretej výskumnej otázke zodpovedali položky č. 11, 12, a 13. Položka 11 a 12 bola vo forme výrokov, ku ktorým mali rodičia uviesť súhlasné alebo nesúhlasné stanovisko. V 13. položke dostali rodičia voľný priestor na vyjadrenie svojho názoru o vplyve ŠKD na ich dieťa alebo celú ich rodinu.

Dotazníkovou položkou č. 14. sme chceli zistiť súvislosť medzi rodinným stavom (matka/otec samoživiteľ) a nárastom príjmu alebo zlepšením pracovných príležitostí po nastúpení dieťaťa do ŠKD. Podľa štúdie NICH D z roku 2004 sa participácia detí na mimoškolskej starostlivosti zvyšovala s určitými rodinnými faktormi – napr. ak bola matka samoživiteľka, matka zamestnaná na väčší počet hodín a u rodín s vyšším príjmom. To značí, že takéto zariadenia v prvom rade podporujú dohľad nad deťmi pracujúcich matiek. Zo štúdie vyplýva, že deti, ktoré už pred dosiahnutím školského veku navštevovali nejaké zariadenia starostlivosti o deti, sa v neskoršom veku častejšie zúčastňovali aj na programoch pred a po školskej starostlivosti. Je tu vidieť akúsi kontinuitu, ktorá by mohla v budúcnosti poslúžiť výskumu na zistenie určitých efektov dlhodobej nematerskej – nerodičovskej starostlivosti.

Avšak v našom dotazníkovom šetrní sme zistili, že len 7 % rodičov je samoživiteľov. Tu však nemôžeme pri takejto malej vzorke preukázať vyššie uvedenú súvislosť. Položka č. 15 zisťovala špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby detí navštevujúcich ŠKD. V našej výskumnej vzorke sa však nenachádzali žiadne deti so ŠVVP. Z toho nám vyvstáva otázka, či deti so ŠVVP rodičia účelne neprihlasujú do týchto zariadení, alebo pre nich vyhľadávajú špeciálne zariadenia (napr. ŠKD pre žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami).

2 Výsledky a diskusia

V nasledujúcom texte predostrieme výsledky vyplývajúce z dotazníka. Najskôr sa budeme venovať deskripcii výsledkov vzhľadom na stanovené výskumné otázky a následne sa zameriame na ich interpretáciu. Prvé tri položky z dotazníku sme vyhodnocovali zvlášť, tzn. mimo stanovených výskumných otázok. Zameriavali sa na to, koľko detí oslovení respondenti majú, v akom sú veku a koľké z nich sú zapísané do ŠKD. Okrem toho sme zisťovali, či rodičia využívajú aj iné formy starostlivosti v čase mimo vyučovania, okrem ŠKD. Oslovení respondenti uviedli, že ŠKD navštevujú prevažne deti mladšieho školského veku, pričom najväčšie zastúpenie mali deti vo veku 8–9 rokov (55 %) a 6–7 rokov (46 %). So stúpajúcim vekom detí až do 15 rokov sa postupne miera návštevnosti ŠKD znižovala, čo nám potvrdzuje výsledok dotazníka: len 7 % detí vo veku 10–12 rokov navštevuje ŠKD. Podobné zistenia nachádzame aj u Capizzano, Tout a Adams (2000), ktorí uvádzajú, že vo všeobecnosti platí, že čím staršie deti rodičia majú, tým menej využívajú rôzne typy zariadení zamerané na starostlivosť o deti v čase mimo vyučovania (zariadenia formálnej starostlivosti) a viac využívajú vlastnú starostlivosť (t.j. neformálnu starostlivosť, alebo trávia čas sami, príp. so starším súrodencom). Rodičia najčastejšie využívajú formálnu starostlivosť pre deti vo veku 6–9 rokov (55 % respondentov) pričom najviac využívajú programy pre deti fungujúce pred a po vyučovaní (podobne ako sme zistili v našom dotazníkovom šetrení). Tento trend má stúpajúci charakter, čo potvrdzujú aj zistenia Hofferth a kol. (1998, In Brimhall a kol., 1999), ktorí v roku 1995 zaznamenali, že približne 39 % rodičov detí vo veku od predškolákov po 3. ročník vyhľadávajú typ starostlivosti pred a po vyučovaní. Mieru návštevnosti ŠKD staršími deťmi (10–12 rokov, prípadne do 15 rokov) podľa nášho názoru ovplyvňuje aj charakter činností, ktoré sa realizujú v ŠKD. Vychovávateľia prispôbujú aktivity vekovej skupine deťom mladšieho školského veku, tým pádom sa môže ŠKD javiť pre staršie deti ako neaktraktívny. Mullan (2012) sa vyjadruje, že zamestnanosť matiek je rozhodujúcim faktorom, ktorý ovplyvňuje navštevovanie klubov a programov detí po škole. Preskúmala popoludňajšie aktivity 10–11ročných detí v Austrálii a zistila, že o tieto deti sa v popoludňajších hodinách starajú prevažne rodičia. Zaujímavo uvažuje a preskúmava aj ukazovateľ starších súrodencov, kde klesá návšteva popoludňajších klubov, ak má dieťa jedného a viac súrodencov. V našom dotazníku sme sa na tento fakt nezamerali, no zo zistení vyplýva, že staršie deti nenavštevujú ŠKD a trávia voľný čas po skončení vyučovania vo vlastnej réžii, čo Capizzano a kol. (2000) nazvali *self care*. Zamerali sa aj na rodinný príjem, pričom podľa nich 10–12ročné deti z rodín s nižším príjmom navštevujú formálne zariadenia starostlivosti o deti pod dohľadom menej ako deti z rodín s vyšším príjmom. U týchto detí z rodín s nižším príjmom je viac využívaná starostlivosť bez dohľadu (*self care*). Tu však vystáva určité riziko ohrozenia detí, ktoré nie sú pod dozorom dospeléj osoby. Napr. Mullan (2012) uvádza, že deti tohto veku tráviace čas bez dozoru sa menej hrajú a venujú organizovaným činnostiam a trávia

viac času pozeraním televízie. V našom výskume rodičia, ktorých deti navštevujú ŠKD, využívajú okrem formálnej starostlivosti aj neformálnu starostlivosť (najmä rodinných príslušníkov). Rodičia mali možnosť opísať alebo vymenovať aj inú formu starostlivosti o deti v ich voľnom čase. Tu uvádzali najmä príležitostné aktivity s deťmi, výlety, kultúrne podujatia, dovolenky a pod. Žiaden rodič sa nevyjadril, že by deti nechávali samé doma. Je to pravdepodobne spôsobené aj tým, že nechať deti doma bez dozoru nepovažujú za formu starostlivosti.

V prvej výskumnej otázke sme zisťovali, aké sú najčastejšie dôvody rodičov na umiestnenie ich detí do ŠKD. Z dotazníkov nám vyplynulo, že medzi najčastejšie dôvody zápisu detí do ŠKD rodičia uvádzali pracovné dôvody (97 %). To korešponduje aj so zisteniami väčšiny spomínaných výskumov a štúdií v tomto príspevku. V tejto otázke mohli rodičia uviesť viac možností, bola otvorená, preto medzi ďalšími dôvodmi, ktoré rodičia uviedli sa vyskytli odpovede, ktoré sme zhrnuli pod kategóriu výchova a vzdelávanie (29 %). Opačné poradie výsledkov sme našli v štúdiu Huskinson a kol. (2013), ktorí zistili, že len 42 % detí bolo umiestnených do zariadení po vyučovaní z ekonomických dôvodov rodiny (napr. kvôli zamestnaniu rodičov, prípadne ich štúdiu). Viac ako polovica odpovedí (60 %) sa týkala vzdelávacieho alebo sociálneho rozvoja dieťaťa alebo z dôvodu preferencií samotného dieťaťa (dieťa tam rado chodí). Najmenej zastúpené dôvody sa týkali aktivít rodičov (mimo pracovných), medzi ktoré možno zaradiť vykonávanie domácich a spoločenských aktivít. Tento rozdiel vo výsledkoch si vysvetľujeme tak, že rodičia v zahraničí (napr. USA a UK) majú viacero možností pre výber rôznych programov pre deti zabezpečujúce starostlivosť v čase mimo vyučovania.⁴ Z toho dôvodu si môžu vyberať medzi nimi a zvažovať aj iné faktory (napr. záujem detí, zameranie samotných programov), ako len bezpečnosť o dieťa v čase, kým sú oni v zamestnaní. Rodičia využívajú služby, ktoré ponúkajú ŠKD najmä v poobedných hodinách (98 %) a len 23 % rodičov využíva ŠKD pred začiatkom vyučovania. Cez prázdniny využíva služby ŠKD len minimum rodičov (2 %). Je evidentné, že táto služba je v porovnaní so zahraničím počas letných prázdnin využívaná omnoho menej. Huskinson a kol. (2013) uvádzajú, že takmer polovica rodín (48 %), ktoré boli zapojené do ich výskumu, využíva formálnu starostlivosť o deti mladšieho školského veku v čase letných prázdnin. Predpokladáme, že tento rozdiel si možno vysvetliť tak, že v našom prostredí rodičia počas letných prázdnin môžu častejšie využívať najmä neformálnu starostlivosť (napr. starých rodičov). Druhým dôvodom je aj samotné obmedzenie „otváracích hodín“ ŠKD počas letných prázdnin. Nie každé ŠKD je k dispozícii počas letných prázdnin – niektoré z nich ponúkajú program pre deti na vymedzené obdobie (napr. 1–2× týždeň), prípadne organizujú prímestský tábor, ktorého činnosť rovnako nepokrýva celé dva mesiace letných prázdnin. Z časového hľadiska trávia deti v ŠKD po vyučovaní najčastejšie 3 hodiny (32 %), následne 2 hodiny (26 %). Medzi odpoveďami sme zaznamenali aj

⁴ Pozri bližšie Minárechová, M., & Bánovčanová, Z. (2016). Komparácia slovenských a českých školských klubov (družín) s vybranými krajinami 1. *Pedagogická orientace*, 26(2): 228.

dĺžku pobytu dieťaťa v ŠKD 4 hodiny (22 %) a 5 hodín denne (11 %). Podobné zistenia nachádzame v štúdií Capizzano a kol. (2000), v ktorej autori zistili, že deti vo veku 6–9 rokov trávajú v zariadeniach poskytujúcich formálnu starostlivosť o deti priemerne 13,1 hodiny týždenne, čo zodpovedá 2,62 hodinám denne. Obdobné zistenia uvádzajú aj Brimhall a kol. (1999), podľa ktorých deti trávajú v týchto zariadeniach v priemere 14 hodín týždenne (t.j. 2,82 hodín/týž). Strašia štúdiá zaoberajúca sa deťmi z nízkopríjmových rodín (Adams, Tout a Zaslow, 2007) uvádza, že deti vo veku do 6 rokov trávajú množstvo času (až 35 hodín týždenne) v takýchto zariadeniach. To podporuje najmä ich tvrdenie, že v USA štát finančne podporuje inštitucionálnu starostlivosť pre deti z nízkopríjmových rodín s tým, že chce uľahčiť najmä matkám vstup na trh práce, aby sa zvýšil ich príjem a chce deti lepšie pripraviť na školskú dochádzku. V čase realizovania výskumu sme sa rodičov pýtali aj na to ako dlho ich deti navštevujú ŠKD. Z výsledkov vyplýva, že najčastejšie navštevujú deti ŠKD 1–2 roky (58 %), čo korešponduje aj s výsledkami o vekovom zložení detí opýtaných respondentov (najpočetnejšie boli zastúpené deti vo veku 8–9 rokov – z daného vyplýva, že najčastejšie deti navštevujú ŠKD už od prvého ročníka ZŠ). Druhou najfrekvencovanejšou odpoveďou bola návšteva ŠKD viac ako 2 roky (37 %). V slovenskom prostredí rodičia využívajú predovšetkým tie ŠKD, ktoré sa nachádzajú v škole, ktorú ich dieťa navštevuje. To znamená, že môžeme hovoriť zo strany rodičov o dostupnom výbere starostlivosti o dieťa v čase mimo vyučovania. V zahraničí však rodičia zvažujú aj ďalšie faktory, ako len umiestnenie dieťaťa do takéhoto zariadenia z hľadiska jeho prístupnosti/dostupnosti. Miller, O'Connor a Sirignano (1995) uvádzajú, že rodičia berú do úvahy najmä tri faktory, a to ich príjem, geografickú oblasť a dopravu zo školy do programu, ktorý si vyberú. Rodiny s nižšími príjmami si musia vybrať najneekonomickejšiu cestu starostlivosti. Vo výskume Daycare Trust (in Campbell-Barr, 2010), Garnham (2010) uvádzali rodičia aj ďalšie kritériá, ktoré ovplyvňujú ich výber tohto typu zariadení: dobre kvalifikovaní a skúsení zamestnanci (74 %), príjemná a tvorivá atmosféra v zariadení (59 %), dobré výsledky z Ofstedu (74 %)⁵ a náklady pre rodičov spojené s návštevou týchto zariadení (36 %). Rovnako ako v prípade dôvodov rodičov pre umiestnenie dieťaťa do týchto zariadení, aj tu vidíme súvislosť s väčšími možnosťami výberu rôznych programov pre deti u zahraničných rodičov v porovnaní s rodičmi z nášho prostredia. Zaujímavé by bolo však zistiť, ako slovenskí rodičia vnímajú vyššie uvedené kritériá (napríklad samotných zamestnancov ŠKD, ponuku záujmových činností a pod.) a do akej miery vplyvajú na výber ŠKD, prípadne iných voľnočasových zariadení. Druhá výskumná otázka sa zameriavala na zistenie toho, ako vplyva umiestnenie dieťaťa do ŠKD na pracovný stav rodičov. Prostredníctvom dotazníkového šetrenia v našom výskume sme zistili, že na plný úväzok pracuje 77 % rodičov, pričom dotazník vyplňali prevažne matky detí. V dotazníku sa vyjadrovali aj k zamestnanosti svojich partnerov – uviedli, že na plný úväzok pracuje až 92 % z nich. Predpokladáme,

⁵ The Office for Standards in Education, Children's Services and Skills (Ofsted). Úloha Ofsted je podobná ako poslanie školskej inšpekcie.

že rozdiel v percentuálnom zastúpení v plnom úväzku medzi matkami a ich partnermi súvisí s tým, že mnohé z nich sú ešte na materskej alebo rodičovskej dovolenke s ďalším dieťaťom. Konkrétne sme sa pýtali respondentov aj na to, či sa zmenil ich alebo partnerov pracovný stav odkedy ich dieťa nastúpilo do ŠKD. Do nového zamestnania nastúpilo 8 % rodičov, počet hodín v zamestnaní sa zvýšil u 10 % respondentov. Zaujímavým zistením bolo, že takmer 18 % respondentov nastúpilo na školenie alebo vzdelávanie. V jednej z dotazníkových položiek sme uvádzali konkrétne výhody pre rodiča, ktoré mu umožnil nástup dieťaťa do ŠKD. Medzi najčastejšou voľbou rodičov bola položka „nemusíme sa ponáhľať z práce“ (54 %) a „sme viac koncentrovaní na prácu/štúdium“ (37 %). U 15 % opýtaných rodičov vzrástol mesačný príjem v domácnosti po tom, ako ich dieťa začalo navštevovať ŠKD. Podobné výsledky týkajúce sa vplyvu využívania týchto zariadení na zamestnanosť rodičov nachádzame v štúdií Barker a kol. (2003). Autori uvádzajú, že využívanie zariadení zameraných na starostlivosť o deti v čase mimo vyučovania pozitívne vplyva na trh práce. Väčšina rodičov zapojených do ich výskumu (67 %) využívala mimoškolskú starostlivosť, zatiaľ čo boli obaja rodičia v práci, pričom jedna tretina respondentov (36 %) uvádzala pozitívny vplyv na ich pracovný stav – u 12 % respondentov zaznamenali opätovný vstup do odbornej prípravy a vzdelávania, 12 % respondentov nastúpilo do nového zamestnania, 10 % zapojených rodičov uviedlo zvýšenie ich pracovného času v zamestnaní. Respondenti tiež uviedli, že tieto pozitívne zmeny v oblasti ich zamestnania by nenastali, ak by nemali k dispozícii tieto zariadenia. Tretia výskumná otázka sa týkala zistenia vplyvu ŠKD na dieťa z pohľadu rodičov. V týchto položkách sme ponúkli rodičom konkrétne výroky o tom, akým spôsobom ŠKD vplyva na ich deti. Tu sa mali rodičia vyjadriť, či s výrokom súhlasia alebo nie. Súhlasné stanovisko (nad 90 %) sme zaznamenali vo výrokoch: ŠKD umožňuje deťom nájsť si nových priateľov; Umožňuje deťom byť súčasťou nových aktivít; ŠKD poskytuje dieťaťu bezpečné miesto. Pohodlnejší pobyt v škole dieťaťu poskytuje ŠKD podľa viac ako 87 % rodičov, dieťa je šťastnejšie odkedy navštevuje ŠKD podľa 75 % respondentov. Rodičia súhlasili v 70 % s tým, že dieťa je sebaistejšie odkedy navštevuje ŠKD a v 64 % s tým, že ŠKD pomáha dieťaťu pri učení. Ako výhodu uvádza 54 % rodičov vypracovanie si domácich úloh v ŠKD. Najvyššie percentá tak mali výroky, ktoré by sme súhrnne označili ako orientujúce sa na osobnosť dieťaťa. Samozrejme, že bezpečnosť detí považujú rodičia za veľkú výhodu, no ich súhlasné stanoviská boli najmä u výrokov, ktoré zdôrazňovali participáciu dieťaťa v kolektíve a jeho spokojnosť či sebaistotu. Pomoc dieťaťu pri učení a vypracovanie domácich úloh nepovažovali za také dominantné výhody ako vyššie uvedené, avšak mnohí si tento vplyv ŠKD na dieťa uvedomujú. Napr. už spomínaná štúdia NICH (2004) uvádza, že deti, ktoré sa pravidelne podieľali na starostlivosti pred a po škole už počas materskej školy a prvej triedy, dosahovali lepšie skóre v testoch, ako deti, ktoré sa na takejto starostlivosti nepodieľali konzistentne. Pri pred a po školských kluboch autori štúdie nenašli nejaké zistenia, ktoré by viedli k zlepšeniu školských výsledkov detí. Ale sami uvádzajú, že nemerali kvalitu

tých programov, ktoré sú často bezplatné a sú možno len „dozorom“, kým sú rodičia v práci. Autori Cosden a kol. (2001) však uvádzajú prepojenie takejto starostlivosti o deti priamo s akademickým úspechom detí. Avšak podľa autorov je rozdiel v tom, aké aktivity a v akom časovom rozpätí deťom tieto programy poskytujú. V našom výskume nás zaujímali aj reakcie detí v čase, keď ich rodičia prídu vyzdvihnúť z ŠKD. Skoro 59 % rodičov uviedlo, že dieťa chce ešte zostať v ŠKD, naopak 26 % označilo možnosť, že dieťa chce odísť z ŠKD. Tu mali rodičia aj možnosť napísať iné reakcie detí. Rodičia (v tejto položke sa rozpísalo 27 %) písali o ambivalentnom správaní detí, podľa situácie, aktivít a prítomnosti kamarátov. To podporuje aj tvrdenie autorov Cosden a kol. (2001), ktorí za jednu z funkcií takýchto zariadení uvádzajú aj rozvoj sociálnych zručností. Dieťaťu je poskytované prostredie, v ktorom interaguje s inými deťmi, ale aj dospelými. Samotní rodičia označovali ako výhodu práve nájdenie si nových priateľov a byť súčasťou nových aktivít. Podstatná v našom výskume však bola aj položka, kde sme rodičom neponúkali žiadne možnosti a nechali sme im voľný priestor na to, aby sa vyjadrili k tomu, ako ŠKD vplyva na nich, na ich deti a celú rodinu. Tu sa vyjadrilo 43 % respondentov. Odpovede rodičov sme kategorizovali na základe príbuznosti ich výpovedí do nasledujúcich kategórií usporiadaných podľa frekvencie výskytu:

Kolektív, sociálny rozmer

Najčastejšie sa rodičia vyjadrovali o vplyve ŠKD na dieťa v sociálnej sfére. Zdôrazňovali, že dieťa je v kolektíve, s rovesníkmi. Rovnako aj vo výskume Barkera a kol. (2003) rodičia uvádzali pozitívny vplyv na deti najmä v sociálnej oblasti. Hovorili najmä o bezpečnom a dobre vybavenom priestore pre detskú „voľnú hru“, o príležitosti nadviazať nové priateľstvá či posilniť existujúce priateľstvá detí, pričom môžeme hovoriť o vytvorení rôznorodej sociálnej skupiny z hľadiska veku detí. Durlak a Weissberg (2007) zdôrazňujú, že v USA je narastajúci počet štúdií zameraných na akademický rozvoj a podporu detí a mládeže v poškolských programoch a často je opomínaný práve osobnostný a spoločenský rast detí. V našom (česko-slovenskom) prostredí je tento sociálny rozmer obsiahnutý najmä v socializačnej funkcii voľného času.

Bezpečnosť dieťaťa

Druhou najčastejšie zdôrazňovanou oblasťou bola bezpečnosť dieťaťa. Rodičia označovali ŠKD ako bezpečné miesto, kde ich dieťa trávi čas kým sú oni v práci. V podstate všetky doteraz spomínané štúdie zdôrazňovali význam poškolských programov najmä v tom, že dieťa je pod dozorom dospeléj osoby. Ak to tak nie je zvyšuje sa riziko výskytu sociálne-patologických javov u detí. Napríklad konkrétnejšie uvádzajú autori Vandell a kol. (1991), že deti z rodín s nižším príjmom bývajú častejšie doma samy bez dohľadu a prejavujú väčšiu mieru antisociálneho správania ako deti, ktoré sú mimo vyučovania pod dohľadom.

Aktívne trávenie voľného času – sem sme zaradili odpovede týkajúce sa rôznych zaujímavých a záujmových aktivít, rodičia zdôrazňovali pobyt vonku, aktivnosť, tvorivosť. Niektorí sa vyjadrili, že dieťa je v ŠKD aktivitami inšpirované a prenáša ich aj do domáceho prostredia. Podobné zistenia uvádzajú aj Barker a kol. (2003) – viac ako polovica respondentov (59%) uviedla, že okrem pozitívneho vplyvu v sociálnej oblasti majú deti možnosť vyskúšať si nové aktivity a väčšiu príležitosť na hranie sa ako v domácom prostredí. Vandell et al. (2005) tvrdia, že tieto program poskytujú mládeži mnohé príležitosti a skúsenosti, ktoré by inak nemali. V menšej miere sa venujú po skončení školy sledovaniu televízie alebo jedeniu, viac športujú. Skúsenosti nadobudnuté počas rôznorodých aktivít zvyšujú ich vnútornú motiváciu, vyvíjajú u detí zvýšené úsilie, cítia sa menej apatické a pod.

Samostatnosť dieťaťa – rodičia vyzdvihovali aj fakt, že ich dieťa je samostatnejšie odkedy navštevuje ŠKD. Samostatnosť vnímali nie len v pripravenosti na školu ale aj v trávení voľného času.

ŠKD nezastupuje rodiča – niekoľko rodičov zdôraznilo fakt, že si uvedomujú, že dieťa trávi množstvo času v ŠKD, avšak toto zariadenie nezastupuje úlohu rodiča.

Výhody zapojenia detí do zariadení poskytujúcich starostlivosť v čase mimo vyučovania pre deti, ale i pre rodičov zhodnotil (Finn-Stevenson & Zigler, 1999 in Sarampote, Basset, and Winsler, 2004).

V ich výskume rodičia uviedli, že vynakladajú menej peňazí na starostlivosť o deti a môžu sa viac venovať svojej práci. Rodičia pozitívnejšie vnímali samotné školy, ktoré navštevovali ich deti. Taktiež uviedli, že sú v menšom strese. Medzi výhody/benefity pre deti uvádzali najmä bezpečné prostredie s dozorom a kvalitnou starostlivosťou a zlepšenie učebných výsledkov v oblasti matematiky a čítania. Ďalšie všeobecné prínosy sa týkali zníženia absencie v škole, zníženie problémov správania. Autori uvádzajú, že tieto výhody môžu tiež viesť k pozitívnym dôsledkom pre spoločnosť vo všeobecnosti, napríklad v podobe menej vynaložených peňazí v neskorších zásahoch, znížení miery kriminality po skončení školskej dochádzky.

Záver

Afterschool programs, podobne ako naše ŠKD sú tu už niekoľko desaťročí a prešli si určitým vývinom v závislosti od spoločenských i politických zmien. Majú špecifické postavenie v živote detí a ich rodičov, pretože sú prechodom zo školského do domáceho prostredia. Nemajú tendenciu zastupovať funkcie školy, nesnažia sa nahrádzať rodiča a napriek tomu preberajú funkcie jedného aj druhého prostredia. Môžu kompenzovať dieťaťu nedostatky v škole i v rodinnom prostredí, ponúkajú pre dieťa nové možnosti, bezpečie a trávenie voľného času tak, aby rozvíjalo svoje schopnosti a zručnosti. Ich význam spočíva aj v tom, že hospodárne a organizovane narábajú s voľným časom

detí. Môžeme povedať, že v spoločnosti sa bežne uplatňuje téza, ktorá hovorí najmä o sociálnej funkcii ŠKD, t.j. ako o mieste, ktoré slúži ako „úschovňa“ detí v čase, kým sú rodičia v práci. Avšak v súčasnej literatúre z nášho prostredia nenachádzame žiadnu štúdiu, ktorá by toto všeobecné tvrdenie potvrdila na základe zozbieraných dát. Aj z toho dôvodu sme sa v našom príspevku zamerali na zistenie najčastejších dôvodov, z ktorých rodičia umiestňujú svoje deti do ŠKD. Zároveň sme sa zapojených rodičov pýtali na benefity, ktoré ŠKD (ne)prináša pre ich dieťa. Na základe vyššie opísaných výsledkov môžeme potvrdiť, že rodičia umiestňujú svoje deti do ŠKD najmä z pracovných dôvodov. Ďalším, avšak menej zastúpeným dôvodom, ktorý rodičia uvádzali, bola oblasť výchovy a vzdelávania dieťaťa. Vyplývajúc zo zistení môžeme povedať, že ŠKD pozitívne vplyvajú na ekonomickú sféru rodiny, keďže umožňujú rodičom pracovať, kým sú ich deti v tomto zariadení. Okrem toho v niekoľkých prípadoch prispeli aj k budovaniu kariéry rodičov, prípadne zlepšeniu ich kvalifikácie (nastúpenie na vzdelávanie, zvýšenie počtu hodín v práci). V súčasnosti máme okrem pracujúcich rodičov aj pracujúcich starých rodičov. Veková hranica odchodu do dôchodku sa posúva, preto často nie je možné využívať starých rodičov na starostlivosť o deti, kým rodičia pracujú. Pozitívne vnímame aj výchovno-vzdelávacie dôvody rodičov na umiestnenie dieťaťa do ŠKD. Aj napriek tomu, že v zahraničí je variabilita poškolských programov pestrejšia, to čo je v našom česko-slovenskom prostredí dostupné už desaťročia, považujú rodičia za prínosné nie len pre ich pracovnú sféru, ale vnímajú aj výhody pre ich dieťa. Z hľadiska benefítov, ktoré ŠKD prináša pre deti, môžeme povedať, že rodičia zdôrazňujú predovšetkým kolektív a bezpečnosť detí (t.j. ŠKD je bezpečné miesto pre ich dieťa, kým sú v práci, pričom čas trávi aktívne s rovesníkmi), čím sa opäť podčiarkuje nie len sociálna, ale aj socializačná funkcia ŠKD. Ako sme už uviedli, podobné výsledky nachádzame aj v zahraničných štúdiách (Cosden a kol., 2001, Baker a kol., 2003, Campbell-Barr, a Garnham, 2010 a pod.), v ktorých sa rodičia vyjadrovali rovnako. Zaujímavé by bolo zistiť vplyv ŠKD na dieťa, resp. ako vnímajú ŠKD samotné deti, ktoré ho navštevujú. Naše zistenia sú limitované dostupnosťou vzorky, ktorá nereprezentuje všetky geografické oblasti Slovenska. Možno by bolo zaujímavé preskúmať aj oblasti s minoritným obyvateľstvom a výsledky porovnať. Avšak naše zistenia prispeli k tomu, že sa potvrdila opodstatnenosť ŠKD v našom prostredí a k tomu, že rodičia si uvedomujú význam ŠKD aj pre deti, možnosti ich ďalšieho rozvoja v sociálnej a emocionálnej sfére, ale aj v oblasti ich vzdelávacieho úspechu. Otázne je, prečo v našom prostredí nie je badateľný trend rôznorodosti poškolských programov podobne ako v zahraničí. V USA alebo vo Veľkej Británii existuje niekoľko spomínaných programov s rôznym zameraním a s rôznymi službami. Rodičia tak majú možnosť voliť si programy, ktoré sa zameriavajú na určitú oblasť rozvoja dieťaťa, alebo konkrétnych záujmov. U nás je ŠKD v trávení voľného času dominantou, ktorú by sme mohli nazvať všeobecne zameranou. Ak sa chce rodič venovať konkrétnym záujmom svojho dieťaťa, volí športové alebo záujmové krúžky, ktoré sú často finančne náročnejšie a rovnako sú náročnejšie z hľadiska geografickej dostupnosti.

PodĎakovanie

Príspevok je výstupom projektu VEGA č. 1/0258/18 Školská politika v efektoch a dôsledkoch – prípadové štúdie organizácií formálneho vzdelávania.

Literatúra

- Adams, G., Tout, M., & Zaslow, K. (2007). *Early Care and Education for Children in Low-Income Families*. The Urban Institute. Dostupné na: <https://www.urban.org/research/publication/early-care-and-education-children-low-income-families>.
- Barker, J. et al., & Great Britain. (January 01, 2003). The Impact of out of School Care: A Qualitative Study Examining the Views of Children, Families and Playworkers.
- Brimhall, D. A. W., Reaney, L. M., & West, J. (December 07, 1999). Participation of Kindergartners through Third-Graders in Before- and After-School Care. *Education Statistics Quarterly*, 1(3): 19–29.
- Campbell-Barr, V., & Garnham, A. (2010). *Research Report 66: Childcare – a Review of what Parents want*. Dostupné na: <https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/research-report-66-childcare-review-of-what-parents-want.pdf>.
- Cosden, M., Morrison, G., Albanese, A., L., & Macias, S. (2001). When Homework is not Home Work: After-School Programs for Homework Assistance. *Educational Psychologist*, 36(3), 211–221.
- Durlak, J. A., & Weissberg, R. P. (2007). The Impact of After-School Programs that Promote Personal and Social Skills. Chicago, IL: Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning.
- Hansen, K., Joshi, H., & Verropoulou, G. (2006). Childcare and Mothers' Employment: Approaching the Millennium. *National Institute Economic Review*, 195(1): 84–102.
- Huskinson, T. et al. (2013). *Childcare and Early Years Survey of Parents 2011 SFR08/2013*. Ipsos MORI.
- Lee, W. K. (2012). *Viewing After-School Programs Through the Family Impact Lens*. Madison: University of Wisconsin. Dostupné z: https://www.purdue.edu/hhs/hdfs/fii/wp-content/uploads/2015/06/fia_analyses_vasptfil.pdf.
- Minárechová, M., & Bánovčanová, Z. (2016). Komparácia slovenských a českých školských klubov (družín) s vybranými krajinami. *Pedagogická orientace*, 26(2): 228–251. <https://doi.org/10.5817/PedOr2016-2-228>.
- Mullan, K. (2013). School's out–After-school's in: Children's After-school Care Arrangements and Activities. In Australian Institute of Family Studies. *The Longitudinal Study of Australian Children Annual Statistical Report 2012*. Melbourne: Australian Institute of Family Studies.
- National Institute of Child Health and Human Development Early Child Care Research Network. (2004). Are Child Developmental Outcomes Related to Before- and After-School Care Arrangements? Results From the NICHD Study of Early Child Care. *Child Development*, 75(1): 280–295.
- Sarampote, N. C., Bassett, H. H., & Winsler, A. (2004). After-school care: Child outcomes and recommendations for research and policy. In *Child and Youth Care Forum*, 33(5): 329–348. Kluwer Academic Publishers–Plenum Publishers.
- Vandell, D. L., Lowe, D., & Ramanan, J. (1991). Children of the National Longitudinal Survey of Youth: Choices in After School Care and Child Development. *Developmental Psychology* 27(4): 637–43.
- Vandell, D. L., Shernoff, D. J., Pierce, K. M., Bolt, D. M., Dadisman, K., & Brown, B. B. (2005). Activities, Engagement, and Emotion in After-school Programs (and elsewhere). *New directions for youth development*, (105): 121–129.

Kontakt:

Mgr. Michaela Bieliková, Ph.D.

Mgr. Zuzana Bánovčanová, Ph.D.

Katedra školskej pedagogiky

Pedagogická fakulta, Trnavská univerzita

Priemyselná 4, 918 43 Trnava

Slovenská republika

E-mail: michaela.bielikova@truni.sk; zuzana.banovcanova@truni.sk

Michaela Bieliková pôsobí ako odborná asistentka na Katedre školskej pedagogiky Pedagogickej fakulty v Trnave. Venuje sa výučbe voľnočasových a prírodovedných predmetov v príprave budúcich učiteľov materských škôl a prvého stupňa základnej školy.

Zuzana Bánovčanová pôsobí ako odborná asistentka na Katedre školskej pedagogiky Pedagogickej fakulty v Trnave. Venuje sa výučbe sociálno-vedných a prírodovedných predmetov v príprave budúcich učiteľov materských škôl a prvého stupňa základnej školy.

Mentální postižení

VALENTA, Milan, Jan MICHALÍK a Martin LEČBYCH. *Mentální postižení. 2., přepracované a aktualizované vydání.* Praha: Grada, 2018. Psyché. ISBN 978-80-271-0378-2.

Publikace reaguje na aktuální potřebu seznámit odborníky i širší veřejnost se specifiky osobnosti jedinců s mentálním postižením. Autoři věnují pozornost jak nezbytnému objasnění terminologie, tak právní úpravě postavení osob s mentálním postižením, jejich diagnostice, vzdělávání a také sociálním službám, jež jsou jim poskytovány. Text vychází ze současných legislativních norem a ze tří základních stratifikačních systémů, které se postupně implementují v oblasti zdravotnictví (MKF – Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví), v oblasti sociálních služeb (SIS – Škála stanovení míry podpory) a ve (speciálním) školství a poradenství (Katalogy posuzování míry speciálních vzdělávacích potřeb a Katalogy podpůrných opatření). Čtenář získá přehled o osobnostní struktuře člověka s mentálním postižením a o speciálněpedagogické podpoře pro žáky s mentálním postižením, což je nový fenomén v péči o tyto osoby.

Publikace se nevyhýbá ani tak citlivé oblasti, jako je projevování emocí, partnerské vztahy a sexualita osob s mentálním postižením. Důraz klade i na roli rodinného prostředí. Kniha je určena především psychologům, speciálním pedagogům, psychiatrům, sociálním pracovníkům a studentům těchto oborů a všem, kdo se potřebují zorientovat v této složité problematice.